

Genusforskning inom psykologin

– bidrag till psykologisk
teori och praktik

Eva Magnusson

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Genusforskning inom psykologin
– bidrag till psykologisk teori och praktik

Utgiven av Högskoleverket 2003

ISBN 91-88874-99-0

Författare: **Eva Magnusson**

Kontaktperson på Högskoleverket: Magdalena Inkinen

Grafisk form: Högskoleverkets informationsavdelning, Alexander Florencio

Tryck: Lenanders Grafiska AB, Kalmar, november 2008, tredje tryckningen

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Förord	5
Psykologi och kön – mycket mer än könsskillnader!	7
Vad är psykologi?	9
Vad är genus?	11
Genusperspektiv i psykologi: empirisk forskning och teorikritik	13
De psykologiska genusperspektivens historia	17
Tidig feministisk psykologiforskning	18
Särartsteoretisk forskning och praktik	19
Vidgade perspektiv	20
Teorikritiska granskningar av psykologiska genusperspektiv	21
Mångfald i dagens genusteoretiska psykologiforskning	22
Könsförståelser i psykologisk forskning och praktik	25
När kön definieras utifrån psykologiska skillnader	25
När kön definieras som ovidkommande	27
När kön definieras genusteoretiskt	28
Nutida genusforskning i psykologi; genus som betydelsesystem	33
Genusforskning i psykologi: områden och frågeställningar	35
Genusforskning som teorikritik	45
Referenser	47

Förord

”Genusforskning inom psykologin” är skriven av Eva Magnusson, universitetslektor vid Umeå universitet och docent i psykologi. Det här är den sjätte skrften i en serie om genusforskning som ges ut i samarbete mellan Högskoleverkets jämställdhetsråd och Nationella sekretariatet för genusforskning.

Krav på genusperspektiv i utbildning och forskning möter ofta motfrågan: vad är genus och vad är genusforskning? Det finns inget givet och entydigt svar, eftersom genusforskare inom olika ämnen har olika syn på hur begreppen bäst definieras och används. Syftet med skriftserien är att ge en orientering om genusforskning inom olika discipliner.

Genusforskning inom psykologin studerar t.ex. hur kön och könstillhörighet får psykologisk betydelse för individen, eller hur psykologin, som akademiskt ämne och i sina tillämpningar, bidrar till att befästa eller förändra befintliga könsförståelser och identiteter. Eva Magnussons budskap är bl.a. att genusforskning, genom att granska och ställa kritiska frågor till psykologiska teorier om kön, kan ge viktiga bidrag när det gäller att utvidga och förbättra psykologin som vetenskap och praktik.

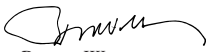
Vi hoppas att skrifterna kan väcka intresse och nyfikenhet för genusforskningen inom olika områden.

SIGBRIT FRANKE
Universitetskansler, Högskoleverket

GUNNEL KARLSSON
Förestandare, Nationella sekretariatet för genusforskning

BENGT WESTERBERG
Ordförande i Högskoleverkets jämställdhetsråd

Psykologi och kön – mycket mer än könsskillnader!

När människor till vardags kommer att tala om psykologi och kvinnor och män är det ofta könsskillnader det handlar om. Diskussionerna kan till exempel handla om vilka som är bättre på att komma ihåg släktens födelsedagar eller att göra många saker samtidigt, vilka som är duktigast på matematik eller kartläsning, eller vilka som pratar mest – kvinnor eller män. Påfallande ofta är de talande eniga om svaren på de frågorna. Till vardags känner vi oss oftast ganska säkra i vår uppfattning om hur kvinnor och män är.

Skillnader mellan kvinnor och män i olika egenskaper och förmågor har studerats av psykologiforskare de senaste hundra åren, ofta med frågeställningar som är ganska lika de ovanstående; har kvinnor eller män mer eller mindre av den ena eller andra förmågan eller egenskapen? Ofta är det då underförstått vilka förmågor och egenskaper som värderas högst. Sådan forskning presenteras gärna i massmedier eller populärpsykologiska böcker som bevis på att en viss egenskap finns *enbart* hos ett av könen, att den finns hos *alla* av det könet och att den har sitt ursprung i kvinnors (eller mäns) grundläggande natur eller personlighet, gärna i deras biologi.

Genusforskning i psykologi sysslar dock med annat än sådana resonemang om könsskillnader, till exempel frågor om hur uppfattningar om skillnader mellan könen läggs till grund för ojämnt bemötande av kvinnor och män, hur könsbaserat nedvärderande byggs in i människors identitetsuppfattningar, hur kvinnor bemöts av människor i sin omgivning till skillnad från hur män bemöts, hur kvinnor och män rangordnas sinsemellan i olika sociala samman-

hang, eller hur normer om vad som är en naturlig inriktning på sexuellt begär upprätthålls.

Sådana frågor och många andra liknande problemställningar har aktualiserats av genusforskare i psykologi de senaste cirka trettio åren. Den här skriften ger en översikt över den forskningen.¹

1. För en utförligare framställning, se Magnusson (2003).

Vad är psykologi?

Psykologi omfattar idag flera stora och etablerade kunskapsfält; ämnet har många studerande vid universiteten; psykologiska kunskaper används professionellt inom en mängd olika yrken och populärpsykologi har stor genomslagskraft. Psykologer besitter expertkunskaper om människors medvetna och omedvetna motiv, deras egenskaper, kognitiva mekanismer och intellektuella förmågor, men också deras känslor och psykiska lidande, för att nämna några centrala dimensioner av psykologiskt fungerande.

Psykologi som profession har dock inte någon lång historia i svenskt samhällsliv. Det framgår av att det så sent som 1955 gjordes en svensk statlig utredning som bland annat skulle svara på frågan om det behövdes psykologer i den psykiatriska vården och vad de i så fall skulle göra.² Idag är dock psykologi en integrerad del av samhället – så integrerad att det skulle vara svårt att tänka sig ett modernt västerländskt samhälle utan psykologi som profession, kunskapsfält och ”populärindustri”. Utvecklingen mot denna integrering tog fart i och med att människors inre från 1900-talets början i ökande grad blev föremål för vetenskapliga studier. Därmed blev subjektivitet möjlig att se som mätbar. Psykologisk vetenskap har sedan dess skapat språk och instrument för att tala om och på olika sätt mäta sådant som intelligens, utveckling, psykisk hälsa och mentalhygien, anpassning och missanpassning, familjerelationer, gruppdyamik och så vidare. Det i sin tur har bidragit till att allt fler aspekter av människors inre och av mänskligt samspel har kommit att ses som möjliga att påverka.

2. Psykologutredningens betänkande, Psykologisk utbildning och forskning (SOU 1955:11).

Modern psykologi har en dubbel roll, dels bygger psykologiforskare teorier om mänskligt psykologiskt fungerande, dels bidrar praktikers användning av dessa teorier i många olika sammanhang till att påverka och forma människors förståelser av sig själva, sina upplevelser och sin omgivning.

Till de psykologiska aspekter som både studeras och påverkas av psykologisk teori och dess tillämpningar hör förståelser av kvinnligt och manligt, med andra ord "kön". Det betyder att könsförståelserna i psykologiska teorier är mycket mer än bara en akademisk angelägenhet; de inverkar på människors verkligheter långt utanför forskarvärlden. Numera hörs ofta kritiska röster från forskare och andra, som hävdar att många psykologiska teorier och deras tillämpningar inte särskilt väl hanterar och förstår frågor som har att göra med kön, kvinnor, män, flickor och pojkar. Med tanke på psykologins genomslagskraft i moderna samhällen är detta allvarliga anklagelser. De utgör en viktig bakgrund till den här skriften.

Vad är genus?

Alla kända samhällen ger stor betydelse åt det faktum att det finns två biologiska kön som uppfattas som olika varandra eller till och med varandras motsatser.³ Genusbegreppet utgår från detta samhälleliga innebördsskapande och fokuserar på könsrelationer i hela spektrumet från historiskt skapade mönster av strukturella maktrelationer mellan kvinnor och män, över till könspräglade sociala samspel och individuell könsidentitet. Alla samhällen har någon typ av genusordning: institutioner, relationer, platser och historiska processer struktureras på olika sätt utifrån kön. Genuskonstruktionerna skiftar genom historien och mellan olika kulturer och samhällen, men de är aldrig helt godtyckliga. Det finns alltid lokala, socialt och historiskt bestämda gränser för hur mycket de kan variera. I de flesta historiska och sociala sammanhang har genus hittills skapats i relationer där kvinnor och män har haft olika tillgång till makt och andra privilegier.

Genusbegreppet används i forskning som ett analytiskt verktyg för att studera relationer mellan könen på individnivå, social samspeinsnivå och strukturell nivå. Ett genusperspektiv leder till att forskare ställer nya frågor om kön och könskonstruktioner, oftast med tydlig utgångspunkt i sociala och historiska förhållanden. Men genus är ett begrepp i utveckling, och det råder inte enighet om detaljerna i begreppsdefinitionerna eller användningarna. Forskare i olika discipliner och i olika länder använder begreppet på

3. Emellertid har till och med den mest grundläggande biologiska indelningen i två kön ibland ifrågasatts. Man tänker då på barn som föds med ovanliga kombinationer av könskromosomer, som inte stämmer med dem vi finner hos majoriteten av kvinnor respektive män (Fausto-Sterling, 2000).

olika sätt; bland annat skiljer sig definitionerna åt ifråga om hur centralt de placerar maktrelationer mellan kvinnor och män.⁴

4. I de övriga nordiska länderna används inte ordet *genus*, utan istället ordet *kön* i sammansättningar med andra ord. Användningen utgår från betydelsen hos ordet *kön* i de nordiska språken, som gör att det i olika sammansättningar kan beteckna både den delbetydelse av det engelska ordet "sex" som står för biologiskt kön, och det som innefattas i *genus*begreppet. Man talar ofta om processer där kön ges olika innebörder (Magnusson, 2003).

Genusperspektiv i psykologi: empirisk forskning och teorikritik

Genusforskare i psykologi studerar idag till exempel olika vardagliga situationer där människor genomför handlingar, fattar beslut och upprätthåller rangordningar, ofta med föreställningar om grundläggande könsbaserade olikheter som huvudsaklig utgångspunkt och motivering. Forskarna analyserar bland annat hur individers könspräglade handlingsmönster, identiteter och egenskaper är förbundna med mer övergripande sociala och kulturella mönster. Men forskningen har dubbla syften: dels att lyfta fram tidigare osynliga förhållanden, hittills framför allt i kvinnors liv, dels att ifrågasätta individualpsykologiska eller biologiska förklaringar som bortser från sociala dimensioner och maktförhållanden. Teorier som bortser från sociala dimensioner förlägger nämligen ofta orsaken till sociala ojämlikheter mellan människor, eller mellan grupper av människor, till individers egenskaper.

Kritiska granskningar av etablerade psykologiska teorier har därför redan från början varit lika viktiga i psykologisk genusforskning som empiriska studier av relationerna mellan könen. Det går sålunda att urskilja en empirisk och en teorikritisk tradition i den psykologiska genusforskningen, traditioner som länge hade ganska mycket gemensamt, men som på senare år har skilts åt något. Många av forskarna i den teorikritiska traditionen har förflyttat sig till ståndpunkter som är influerade bland annat av postmodernt och

poststrukturalistiskt tänkande.⁵ En konsekvens av den förflyttningen är att det inte längre enbart är specifika psykologiska teorier som är måltavla för den genusteoretiska kritiken. Kritiken gäller nu också kunskapssyn och vetenskapsteori i psykologisk forskning, samt deras könsrelaterade konsekvenser. I den vetenskapskritiken finns också kopplingar till granskningar av psykologi som samhällsinstitution, där det ställs frågor om vad för slags könsförståelser det är som skapas i de olika institutionaliserade sammanhang där psykologisk kunskap tillämpas.⁶

Forskare med sådana vetenskapskritiska genusperspektiv menar att psykologi går att betrakta som en samling praktiker, beskrivningar och förklaringar med sina egna kulturella och historiska förlopp, som det är möjligt att studera och lära sig något av. Man kan undersöka på vilka sätt olika psykologiska begrepp och teorier faktiskt har använts genom historien och hur de används idag, och därmed få syn på vad ”det” är som de betecknar. Kanske är detta slags granskande speciellt viktigt när det gäller de vardagliga, rutinmässiga och oftast outtalade självklarheter som gör att vissa förhållanden fortsätter att uppfattas som naturliga. Till dessa självklarheter hör könsförståelser. Nästa avsnitt beskriver översiktligt vilka frågor och självklarheter den könsteoretiska kritiken och teoriutvecklingen inom psykologi har tagit fasta på sedan sin begynnelse.

5. ”Postmodernism” och ”poststrukturalism” (valet av term varierar mellan ämnen och mellan länder) betecknar vetenskapskritiska rörelser i framför allt humaniora och samhällsvetenskap, som växte fram ungefär vid 1980-talets början, i kölvattnet av kritiken mot traditionell, t.ex. positivistisk, vetenskapssyn. För betydelsen av poststrukturalistiska tankegångar i psykologi med genusperspektiv, se t.ex. Gavey, 1989, 2002; Söndergaard, 2002.

6. Se t.ex. Marecek, 1995; Rose, 1989/1999; Sampson, 1993.

Genusperspektiv i psykologi handlar sammanfattningsvis dels om att empiriskt studera sådana frågor som hur kön och könstillhörighet får individuell psykologisk betydelse, dels om att granska hur psykologiska teorier och tillämpningar genom sina teoretiska könsförståelser bidrar till att befästa eller förändra kulturella och individuella könsförståelser och identiteter. Inbyggd i det teorikritiska genusperspektivet ligger en syn på *alla* könsförståelser, eller teorier om kön (även naturvetenskapliga sådana), som *uppfattningar*. En teori är en partisk framställning av något visst perspektiv. Det gäller i lika hög grad för forskare som söker svaren i medfödd biologi som för dem som söker dem i tidiga barndomsupplevelser och konflikter eller i samhällsliga strukturer.

De psykologiska genusperspektivens historia

I början av 1900-talet gjorde amerikanska kvinnliga psykologiforskare de första könsteoretiska granskningarna av psykologisk teori och forskning. De utmynnade i skarp kritik mot dåtidens forskare, dels för att forskningen byggde på fördomar om kvinnor, dels för brister i forskningsmetodik. Den dåtida forskningen, menade de här kritikerna, bidrog till att förstärka stereotypa uppfattningar om kvinnors och mäns psykologi. Även i kliniska sammanhang förekom könsteoretisk kritik tidigt, framför allt från kvinnliga psykoanalytiker. Det dröjde dock fram till 1960-talets slut innan könsteoretisk forskning och utveckling av nya psykologiska teoretiska och kliniska könsförståelser började ta ordentlig fart och höras i vidare kretsar. Sedan dess har framför allt feministiska psykologiforskare gjort stora mängder av psykologisk forskning med olika typer av genusperspektiv.⁷

Utvecklingen i nutid började, både i Norden och i den övriga västvärlden, med inspiration och erfarenheter från den moderna kvinnorörelsen på 1960-talet, som väckte en mängd kvinnopolitiska frågor som blev viktiga personliga frågor för många kvinnor. Det gällde också för kvinnliga forskare och lärare i psykologi. Allt fler av dem reagerade mot att det ämne de studerade och forskade inom inte verkade handla om dem och deras livserfarenheter, och att kvinnor ofta representerades på fördomsfulla sätt. Den här bakgrunden i kvinnorörelsen har gjort att större delen av

7. För litteratur om den tidiga kritiken av psykologisk forskning, se t.ex. Rosenberg, 1982. För tidig kritik av psykoanalys, se Horney, 1995.

den könsteoretiska psykologiforskningen fram till ganska nyligen huvudsakligen har bedrivits av kvinnor och varit inriktad på hur kvinnor har representerats i psykologisk teori. Länge handlade därför de flesta teorier och forskningsprojekt med könsteoretiska perspektiv om kvinnors liv och verkligheter; det var där kunskapsbristerna upplevdes som störst. Successivt har emellertid könsteoretiska frågor också börjat ställas om mäns liv. Dessutom fokuserar genusteoretisk forskning nu alltmer även på andra sociala struktureringsprinciper som samspelar med kön, framför allt etnicitet, klasstillhörighet och sexuell orientering.

Tidig feministisk psykologiforskning

Den tidiga feministiska psykologiska forskningen var till stor del inriktad på att rätta till de misstag som man menade att traditionell forskning hade begått. Ny psykologisk kunskap om kvinnor skulle läggas till den tidigare bristfälliga kunskapen och korrigera den så att kvinnor blev rättvist representerade och behandlade. Feministiska psykologiforskare genomförde många forskningsprojekt för att skapa kunskap som psykologin saknade. Tanken var att den kunskapen skulle användas av psykologer, som därmed skulle sluta uttala sig om kvinnor på så lösa grunder som dittills. Kritikerna granskade också hur kvinnor framställdes i olika etablerade psykologiska teorier, och de ifrågasatte till exempel psykologisk forskning om skillnader mellan kvinnor och män (och flickor och pojkar) ifråga om ett antal intellektuella förmågor och personlighetsegenskaper.

De feministiska kritikerna pekade bland annat ut de fördomsfulla sätt på vilka psykologiska teorier framställde kvinnor som mödrar, de outtalade könsspecifika normer som experter på psykisk hälsa använde för att bedöma kvin-

nors respektive mäns sätt att fungera psykologiskt, samt det kvinnoförakt som var inbyggt i många kliniska psykologiska och psykoanalytiska teorier.⁸ Andra granskade den forskning som studerade psykologiska könsskillnader, och kom fram till att många av de granskade undersökningarna var så metodiskt dåliga att det inte gick att dra några säkra slutsatser alls av dem. De undersökningar som var metodiskt godtagbara hade till allra största delen inte kunnat påvisa några konsekventa könsskillnader.⁹

Den kritiska udden i den här tidiga könsteoretiska psykologin riktades framför allt mot utslutningar av kvinnor, fördomsfulla representationer av kvinnors liv och verklighet i psykologisk teori, samt metodbrister i den traditionella forskningen. De nya teorier som feministiska psykologer utvecklade under den här perioden var till stor del inriktade på att söka sociala förklaringar till egenskaper och karakteristika som tidigare hade förklarats som baserade i kvinnors biologi eller personlighet. Särskilt framträdande var teorier om könsroller samt om effekter av könsspecifik socialisation respektive asymmetriska maktbalanser i socialt samspel.

Särartsteoretisk forskning och praktik

Från slutet av 1970-talet fick den tidiga feministiska psykologin sällskap av en kvinnocentrerad psykologi. Traditionell psykologi hade forskat om könsskillnader med manscentrerade utgångspunkter. Inspirerade av samtida särartsorienterade tankegångar i kvinnorörelsen vände nu kvinnocentrerade psykologiforskare på perspektiven och byggde

8. Se t.ex. Haavind, 1973; Broverman m.fl., 1970; Chesler, 1972; Weisstein, 1970.

9. Detta gällde med undantag av fyra områden: verbal och visuo-spatial förmåga, matematisk förmåga, samt aggressivitet Maccoby & Jacklin, 1974.

istället teori om könsskillnader med kvinnocentrerade utgångspunkter. Dessa forskare betonade egenskaper och förmågor som de såg som specifikt kvinnliga och baserade både i flickors och kvinnors erfarenheter och i deras biologi. Grundtanken var att om kvinnliga karakteristika inte längre bedömdes genom det traditionella filtret av manliga värderingar utan fick träda fram i ljuset av de kvinnliga livserfarenheter och värderingar som låg till grund för dem, skulle de kunna bli uppvärderade i samhällets ögon. De mest kända exemplen på sådan forskning handlade om flickors och kvinnors moraliska resonering och kvinnors sätt att lära och förhålla sig till kunskap.¹⁰ Den här typen av kvinnocentrerade tankegångar fick också genomslag i olika typer av psykoterapi, ofta under benämningen kvinnopsykologi.¹¹

Vidgade perspektiv

I början av 1980-talet började kritisk mansforskning i psykologi, det vill säga forskning om män som män, att utvecklas och avgränsa sig från traditionell forskning om män, som snarare hade utgått från män som den mänskliga normen.¹² Ungefär samtidigt började genusteoretiska psykologiska perspektiv på sexualitet och sexuell orientering att utvecklas, till att börja med framför allt av lesbiska feministiska psykologer.¹³ Något senare började också etnicitetsperspektiv att integreras i viss könsteoretisk psykologi.¹⁴

10. Gilligan (1982); Belenky och Goldberger (1986; 1987).

11. Se t.ex. Crafoord, Grebo & Stövegård (1987); Frithiof (1984).

12. För en beskrivning av den tidiga utvecklingen, se Pleck (1984).

13. Se t.ex. Kitzinger (1987; 1997) för översikter.

14. Se Wilkinson och Celia Kitzinger (1996).

Inom feministisk psykoterapi och psykoanalys har utvecklingen och diskussionerna också varit livliga under hela perioden fram till idag, bland annat inspirerade av objektrelationsteoretiska psykoanalytiska resonemang och av fransk psykoanalys.¹⁵

Teorikritiska granskningar av psykologiska genusperspektiv

Utvecklingen mot mer konstruktionistiska och vetenskapskritiska tankegångar inom den tvärvetenskapliga feministiska teoribildningen påverkade på 1980-talet allt fler feministiska psykologiforskare. Det var under den perioden begrepp som postmodernism och poststrukturalism började användas.¹⁶ De här förflyttningarna ledde till ett antal teorikritiska granskningar av de mest framträdande ansatserna i den könsteoretiska psykologiforskningen. Granskningarna, som har fortsatt in i nutid, gällde framför allt forskning som var inriktad på att ifrågasätta falska könsskillnader och finna de "sanna" könsskillnaderna, forskning som med särartsteoretiska förtecken sökte efter specifikt kvinnliga förmågor och karakteristika samt forskning som var inriktad på kvinnors psykiska problem och svårigheter.

Könsskillnadsforskningen fick bland annat kritik för att den oreflekterat övertog psykologins traditionella sätt att mäta, definiera och förstå "egenskaper", och för att den upprätthöll föreställningar om män som norm för psykologiskt fungerande. Den särartsteoretiska forskningen kritiserades för att framställa "kvinnlighet" på ett sätt som öppnade för traditionella essentialistiska tankegångar om kön att så att

15. Chodorow (1978; 1999), Segal (1999).

16. Ett tidigt exempel som fick stor betydelse för teoriutvecklingen var Henriques, Hollway, Urwin, Venn & Walkerdine (1984).

säga komma in bakvägen. Forskningen om kvinnors problem fick bland annat kritik för att den utgick från jämförelser med män som framställde mäns sätt att vara som oproblematiske. Dessutom stannade resonemangen ofta en god bit innan de kom fram till de samhällskritiska slutsatser som vore möjliga. De framställde därigenom ofta kvinnors problem som om *kvinnorna själva* var problemet. Det i sin tur inbjöd till att rikta förändringskraven mot individuella kvinnor och deras handlingar och egenskaper, snarare än mot samhällsförhållanden som missgynnade kvinnor. Från feministerna kom därför kritik mot psykologer, även mot feministiska psykologer, för att de förordade, som kritikerna formulerade det, ”terapi istället för protest”.¹⁷

Mångfald i dagens genusteoretiska psykologiforskning

Alla de ovanstående typerna av genusteoretisk psykologisk forskning, teori och kritik är fortfarande aktuella, om än i något olika omfattning. Det finns därför inte någon allena rådande teoretisk eller metodologisk ansats bland genusforskare i psykologi. Istället samexisterar ett antal olika könsteoretiska perspektiv som åtminstone till viss del bottenar i traditioner i de olika områden inom psykologi där forskarna har sitt inomdisciplinära ursprung.

Inkorporerandet av den genusteoretiska kunskapen i ämnets huvudfårar har hittills gått långsamt, enligt vissa kritiker till och med särskilt långsamt, i psykologi. Individualiserande sätt att tolka innebörder i kön är fortfarande dominerande i den psykologi som saknar uttryckliga genusperspektiv. Långsamheten har sannolikt samband med psykologins flerdubbla roller och identiteter: psykologi är

17. Se Hollway, 1991.

både ett sammansatt vetenskapligt kunskapsområde, ett underlag för att hjälpa människor som har det svårt, och en kunskaps- och erfarenhetsmassa som används för att skapa normer och tekniker för bedömning och reglering av individer i samhället. Psykologin är idag på olika sätt integrerad i samhället, och de lojaliteter och självklarheter det har skapat bidrar antagligen till att könsperspektiv som inte bygger på ett individualiserande tänkande får svårt att få utrymme. Könsförståelser som inte är individualiserande uppfattas helt enkelt inte som om de är psykologiska, eller som överhuvudtaget psykologiskt relevanta.¹⁸

För den som vill orientera sig om genusforskning i psykologi är det följaktligen viktigt att skaffa sig en bild av på vilka sätt ”kön” tolkas också i psykologisk forskning och teori som *inte* anlägger genusperspektiv. De vanligaste könsförståelserna i psykologisk forskning och teori med och utan genusperspektiv sammanfattas i nästa avsnitt.

18. Se bl.a. Marecek, 1995.

Könsförståelser i psykologisk forskning och praktik

Även om det i psykologi som saknar genusperspektiv fortfarande existerar teorier som är öppet kvinnofientliga och könsstereotypa, är sådana teorier inte i majoritet idag. Vanligare är olika slags könsneutralitet som blir resultatet när frågor om kön inte problematiseras och när ingen diskussion förs om de olika innebörder kön ges i samhället och de psykologiska konsekvenserna av dem. Detta betyder att alla slags teorier och tillämpningar behöver granskas för att man ska kunna se på vilka sätt de har bidragit och i vissa fall fortfarande bidrar till att skapa och upprätthålla en ojämnt könspräglad psykologisk verklighet och vardag.

I psykologisk forskning och praktik har kön genom historien gjorts relevant på några olika sätt, som det här avsnittet sammanfattar i tre övergripande kategorier. Det hittills vanligaste sättet att psykologiskt förstå kön har varit att ta fasta på *skillnader mellan kvinnor och män*. Därefter kommer uppfattningen att det går att bortse från kön, att kön kan vara något *ovidkommande*. Den tredje kategorin, *genusteoretiska könsförståelser* i enlighet med den betydelse av ”genus” som den här skriften presenterar, har hittills varit begränsad till genusforskare.

När kön definieras utifrån psykologiska skillnader

Att förstå kön utifrån ett skillnadstänkande är vanligt i västerländsk kultur och därför också i psykologisk teori. Kön (ofta betecknat med ord som kvinnlighet–manlighet eller femininitet–maskulinitet) uppfattas då som två distinkt åtskilda eller motsatta uppsättningar av egenskaper som karakteriserar kvinnor respektive män. Feminina egenska-

per är då definitionsmässigt icke-maskulina och maskulina egenskaper icke-feminina. Psykologiskt kön (eller könsidentitet) ses som något inre hos den enskilda individen, som inte alltid är observerbart utifrån. Det är könsidentiteten som yttrar sig i kvinnliga respektive manliga handlingar, uppfattningar och egenskaper. Synen på vad som är ursprunget till uppmätta psykologiska könsskillnader varierar mellan teorier. Tidigare var teorier om ett direkt biologiskt ursprung vanliga, medan nutida psykologiska teorier oftast utgår från en kombination av yttre påverkan, framför allt socialisation, och biologiska förutsättningar.

Med den här könsförståelsen kommer psykologiska skillnader mellan kvinnor och män i fokus för forskningen. Forskarnas ambition har ofta varit antingen att komma fram till vad den verkliga maskuliniteten och femininiteten är, eller att finna de verkliga könsskillnaderna i någon egenskap eller förmåga (till exempel olika intellektuella förmågor, eller sådant som aggressivitet eller omvårdande förmågor).

Men att ta fasta på psykologiska skillnader mellan *kvinnor* och *män* har flera avigsidor. Bland annat ökar det risken att forskaren inte uppmärksammar variationerna *bland* kvinnor respektive *bland* män, som i stort sett alltid är större än genomsnittsskillnaderna mellan grupper av kvinnor och män. Både kvinnor och män finns utspridda över hela det sociala och kulturella spektrumet i varje samhälle, vilket innebär att varken kvinnor eller män är enhetliga grupper.

Att söka skillnader i individuella *egenskaper* mellan kvinnor och män inbjuder dessutom till att bortse från sådana olikheter i *livsvillkor* mellan kvinnor och män som kan göra det tvivelaktigt om det verkligen är samma egenskaper man mäter hos dem. Framför allt är det stor chans att egenska-

perna har olika innebörder för en kvinna respektive för en man. Man kan också reflektera över vad det får för konsekvenser att säga sådant som ”kvinnor är *lika duktiga som män på...*”, eftersom mäns handlingar och livssammanhang då görs till något som kvinnor ska mätas mot.

När kön definieras som ovidkommande

Uppfattningen att kön kan vara något man inte behöver bry sig om bygger på liberal ideologi som hävdar att varje individs egenskaper och förmågor, oavsett kön, är det enda som räknas. Den typen av resonemang finns till exempel med när chefen på en arbetsplats framhåller att han behandlar kvinnor och män rättvist och enbart utifrån deras prestationer, och att könet på dem inte spelar någon roll.¹⁹ För att argument utifrån sådan könsneutralitet ska vara hållbara krävs dock att kvinnor och män verkligen är fria att göra samma saker på samma villkor och att de kommer att bedömas (till exempel vid lönesättning) lika om de gör samma saker. Så är det emellertid inte särskilt ofta, vilket bland annat genusforskare har visat. Sådana här könsneutrala resonemang bortser från skillnader i makt och andra resurser mellan män och kvinnor, och från skillnaderna i hur kvinnors och mäns handlingar uppfattas och värderas.

Könsneutraliserande resonemang har i psykologisk forskning kommit till uttryck till exempel när studier som gjordes enbart på män tidigare framställdes som studier av *människor* och därmed också av kvinnor. Att på så sätt generalisera mäns erfarenheter till att gälla alla människor

19. De som säger att ”här spelar kön ingen roll”, menar dock i allmänhet inte att traditionella sätt att strukturera samhället efter kön, t.ex. heterosexualitet, skulle vara inaktuella som norm.

är detsamma som att säga att kön inte betyder något.²⁰ Föreställningar om kön som neutralt och betydelselöst finns också till exempel i sådan familjeterapi som bortser från könsstrukturerad maktfördelning inom familjen. Könskillnadsforskning som jämför kvinnor och män ifråga om någon viss förmåga kan faktiskt också indirekt framställa kön som irrelevant, nämligen genom att framställa den specifika förmågan som något som går att definiera så att säga abstraherat från den person som utövar den, och hans eller hennes sociala sammanhang. Då framställs handlingar som om de skulle uppfattas likadant (både av den person som utför dem och av omgivningen) oavsett om en man eller en kvinna utför dem.

När kön definieras genusteoretiskt

Genusforskning tar sin utgångspunkt i att varje samhällsbildning bygger på några få kategoriseringar som motsvaras av grundläggande mönster i medborgarnas sätt att organisera och förstå verkligheten. Att människor förekommer i två kön som uppfattas som olika eller till och med motsatta, och oftast olika mycket värda, är en sådan grundläggande kategorisering. Uppdelningen efter kön fungerar som en central del i de flesta människors syn på hur världen – de själva, andra individer och samhället som helhet – fungerar. Därmed kommer den att styra perceptionen av företeelser både omkring individen och inuti individen. Människor kategoriserar dem de möter (och sig själva) utifrån kön. De ger sorteringen efter kön stor betydelse och har svårt att låta bli att göra det. Samtidigt är detaljerna i hur männis-

20. Men observera att forskning på enbart kvinnor i stort sett aldrig har framställts som forskning om "människor". Det betyder att "könsneutraliteten" inte alls är könsneutral: det är bara manskön som hittills har kunnat framstå som neutralt och allmänmänskligt.

kor ”gör skillnad” mellan kvinnor och män inte fasta utan varierar över tid och mellan och inom kulturer.

Det går i grova drag att urskilja tre typer av generella könsförståelser bland nutida genusforskare i psykologi: situationella modeller, teorier om hur människor ”gör kön” i vardagen, samt feministiska psykoanalytiska modeller. Den nedanstående beskrivningen av dem är kortfattad och översiktlig; i forskningspraktiken finns betydligt fler nyanser och även övergångsformer mellan de olika modellerna.

Situationella modeller tar fasta på vad i olika situationer som utlöser respektive blir konsekvenser av könsspecifika beteenden. Genus ses då som en komponent i pågående sociala samspel, som påverkas av förväntningar, könsspecifika kognitiva scheman och tillfälliga situationsvariabler. En situationell könsförståelse kan bidra till att förklara varför könstillhörighet ibland får vissa psykologiska eller sociala konsekvenser och ibland andra. Den kan därmed göra det möjligt att analysera effekter av sociala villkor och grupp-tillhörigheter. Även instabiliteten i människors subjektiva upplevelser av kvinnlighet och manlighet kan förstås utifrån de här modellerna, eftersom de fjärrar sig en bit från traditionella föreställningar om kön som ett fast inre karaktäristikum. Situationella modeller har därför betytt viktiga framsteg för genusperspektiv i psykologi.

Men de situationella modellerna är byggda med utgångspunkt i traditionella psykologiska föreställningar om individen som ett homogent autonomt subjekt som i princip är separat från omvärlden. Psykologisk forskning utifrån situationella modeller tenderar därför ofta att teoretiskt ”flytta in” könsrelaterade fenomen i individen, även då det kanske inte är befogat. Det betyder att teoretisera genus som en individuell kognitiv variabel (som kan handla om t.ex. förväntningar eller självuppfattning), antingen hos den som

möter en viss person eller hos personen själv. Risken är då ganska stor att man till exempel bortser från materiella förhållanden och maktrelationer genom att ”psykologisera” effekterna av dem så att de framstår som karakteristiska hos individer.²¹

”Göra kön”-modeller; kön som framförande och prestation. De här modellerna benämns ibland också ”performativa”, ett uttryck som kommer av det engelska ordet ”performance”, framförande, prestation. De bygger framför allt på feministisk poststrukturalistisk teori. Forskning utifrån performativa modeller tar fasta på hur människor ”gör kön” i vardagen, vilket innebär att se situationella och kulturella omständigheter som det material, de resurser, som kön *skapas av*. Kön, kvinnlighet och manlighet, är sociala processer, ständigt pågående framföranden, sociala prestationer. Till skillnad från i de situationella modellerna kan genus då inte längre teoretiseras som en individuell tillhörighet, utan ses som något som växer fram och blir till i sociala samspel och relationer.

Därmed blir genus både ett resultat av vissa sociala förhållanden och en legitimering av könsindelningarna i samhället. Den som betar sig socialt rätt som kvinna respektive som man, kommer att bekräfta, både inför sig själv och sin omgivning, att hon eller han är en riktig kvinna eller man, och att det är detta det *innebär* att vara kvinna eller man.²²

En performativ modell flyttar fokus från intrapsykiska mekanismer till olika typer av yttre processer. Därmed blir det meningsfullt att utvidga den psykologiska genusforsk-

21. Se Morawski, 1994.

22. Se Butler, 1990; Haavind, 2000; Kessler & McKenna, 1978; West & Zimmerman, 1987.

ningens fokus från det lokala och omedelbara till historiskt återkommande påverkningar och krafter och de innebörder som skapas genom dem. Performativa modeller har lämnat de tidigare modellernas individualistiska antaganden, och de förutsätter inte homogena subjekt och identiteter. Deras könsförståelser kan därmed inte "psykologiseras" lika lätt som de tidigare modellernas, vilket ökar chansen att man ser öppningar för samhällsförändringar snarare än förändringar hos individen.

Performativa modeller är ofta influerade av poststrukturalistiska tankegångar, och de har därför mötts av samma typ av kritik, framför allt att de teoretiserar kön som socialt determinerat med ett alltför begränsat utrymme för individuell subjektivitet. Det kan då bli omöjligt att teoretiskt göra skillnad mellan en persons individuella själv och självuppfattning, och sådant som är mer direkt betingat av påverkan från sociala könsformande processer. Performativa modeller kan få svårt att teoretisera detaljerna i hur kulturella betingelser skapar förutsättningar för subjektiva upplevelser. Då blir det också svårt att förklara hur individuell subjektivitet kan undgå determinerande sociala krafter; alltså hur det kan komma sig att människor ibland vägrar godta de strukturer där de befinner sig, börjar göra motstånd mot dem och skapar alternativa identiteter.

Feministiska psykoanalytiska modeller utvecklas idag i spänningsfältet mellan psykoanalytisk och feministisk teori, bland annat poststrukturalistiskt influerad teori. Feministiska psykoanalytiker menar att vissa centrala psykoanalytiska tankegångar är nödvändiga för den som vill bygga modeller för hur människor skapar sin subjektivitet

som könade varelser.²³ Det gäller framför allt för att kunna förklara sådant som bristande överensstämmelse mellan individuella psykiska verkligheter och yttre sociala verkligheter.

Subjektivitet innefattar i psykoanalytisk teori hela det individuella psyket, med både medvetna och omedvetna skikt, vilket skapar utrymme för att teoretisera det irrationella och det som inte ”stämmer” mellan yttre och inre livsvärld. Sådant kan till exempel handla om bristande överensstämmelser mellan å ena sidan könad subjektivitet; alltså det oreflekterade och delvis omedvetna könet, och å andra sidan könsidentitet; det sätt på vilket en person ser sig själv som människa av ett visst kön.²⁴

Den kritik som har riktats mot psykoanalytiska könsförståelser (även mot vissa feministiska sådana) rör bland annat deras tendens att så att säga teoretisera bort individualitet och olikheter mellan individer av samma kön genom att bygga teorier om universella könskaraktäristika och fasta könsspecifika utvecklingsuppgifter. Psykoanalytiska teoretiker har också fått kritik för att de tar för liten hänsyn till kunskapen om de kulturella aspekterna av könad subjektivitet, och för att de är omedvetna om att de egna teorierna ofta accepterar kulturella självklarheter när det gäller könsförståelser.²⁵

23. ”Könad” används här i samma betydelse som det engelska ordet ”gendered”. Orden betecknar de processer då människor tillägnar sig den omgivande kulturens könsförståelser som ramar för sin egen identitetsupplevelse. Se t.ex. Magnusson, 1998, s. 5–8, om könsspecifikt ”personliggörande” av erfarenheter.

24. Se t.ex. Bjerrum Nielsen, 1994; 1999; Segal, 1999.

25. Feministiska psykoanalytiska teoretiker har på senare år valt några olika vägar för att hantera de svagheter och hitta nya sätt att teoretisera könad subjektivitet (se t.ex. Chodorow, 1999 och Benjamin, 1995; 1996; 1998).

Nutida genusforskning i psykologi; genus som betydelsystem

Det här avsnittet beskriver några centrala frågor och forskningsområden inom genusteoretisk psykologi. Många av genusforskarna i psykologi har nära knytningar till tvärvetenskaplig feministisk forskning och har påverkats framför allt av feministisk teori, men också ofta av till exempel kritisk socialpsykologi, sociokulturell psykologi, postmoderna, poststrukturalistiska och konstruktionistiska tankegångar i samhällsvetenskap och humaniora, nyare feministisk psykoanalytisk teori, samt i viss utsträckning lesbisk och gay-aktivism, transsex-aktivism och queer-teori, eller forskning om etnicitetsfrågor.

Genusforskare i psykologi utgår i regel från någon variant av de tre könsförståelserna ovan: situationella modeller, performativa modeller eller feministiska psykoanalytiska modeller. De studerar genus som betydelsystem med utgångspunkt i de infallsvinklar som deras olika teoretiska positioner ger. Det betyder att de, på ett antal olika områden, studerar hur samhälleliga innebörder i kön påverkar och samspelar med kvinnors och mäns (eller flickors och pojkars) vardagsliv och identitetsprojekt. På senare år har studier av könsinnebörder i interaktion med till exempel etnicitet eller sexuell orientering blivit något vanligare.

Ett huvudintresse i forskningen är processer i samspelet mellan det individuella och det sociala, sedda i ljuset av könsbaserade hierarkiseringar. För genusforskare i psykologi är följaktligen samhälleliga tolkningar och konsekvenser av olika sätt att vara kvinna eller man centrala i psykologiska frågeställningar. Det primära kunskapsintresset är inte människors inre egenskaper. Forskarna söker i allmän-

het inte heller efter att kunna uttala sig om skillnader mellan könen ifråga om olika egenskaper.

Förhandlingar, makt och samhällsfrågor är ofta i fokus i genusforskning, vilket gör att sådan forskning ibland betraktas som utompsykologisk eller politisk och inte helt passar inom psykologins traditionella ramar. Det har lett till att vissa av genusforskarna inte räknar sig helt och hållet till psykologidisciplinen, utan söker sig till tvärvetenskapliga samarbetsprojekt och också ibland lämnar psykologiämnet. Till detta bidrar för många av forskarna, förutom deras teoretiska positioner, också deras feministiska politiska engagemang, samt deras val av forskningsmetoder. Kvalitativa metoder, som är vanliga bland genusforskare, har hittills varit ovanliga inom psykologi generellt. På senare år har sådana forskningsmetoder dock börjat bli mer accepterade inom ämnet.

Valet av kvalitativa forskningsmetoder, tillsammans med teorier som problematiserar traditionella könsförståelser, beror på att de öppnar för andra typer av frågeställningar och analyser än traditionella kvantitativa psykologiska forskningsmetoder och teorier gör. I nästa avsnitt presenteras ett urval av nutida psykologisk genusforskning som har tagit fasta på de möjligheterna.

Genusforskning i psykologi: områden och frågeställningar

Psykologi är en internationell disciplin i den bemärkelsen att transporten av psykologisk kunskap mellan stora delar av världen är påfallande livlig. I Sverige och även i övriga Norden är inflödet stort av psykologisk forskningslitteratur och läroböcker från Nordamerika och Storbritannien, och nordiska psykologiforskare publicerar sig ofta internationellt. De här mönstren gäller även för genusforskning i psykologi; utbytet över landsgränserna har genomgående varit livligt, framför allt när det gäller teoriutveckling. För att ge en bild av de typer av genusforskning som hittills har varit vanligast i Norden presenterar det här avsnittet huvudsakligen svensk och nordisk psykologisk genusforskning, med vissa utblickar mot andra länder.

Arbete, organisation och kön. I Sverige har arbetslivsforskning en lång och stark tradition inom psykologi, vilket också avspeglar sig i att arbetslivsområdet har varit väl företrätt bland psykologiforskare som anlägger någon typ av könsperspektiv. Några pionjärer som från 1970-talet och framåt har studerat bland annat organisationsfrågor, arbetsmiljö, stress och kön är Marianne Frankenhaeuser och Gunnela Westlander i Sverige och Harriet Holter i Norge. Den tradition de inledde har fortsatt, med allt tydligare genusteoretiska förtecken och påverkan från feministisk forskning inom andra ämnen.

Några svenska exempel visar att den här typen av forskning hittills framför allt har varit inriktad på kvinnors situation på arbetet: Ett aktionsforskningsprojekt med fokus på förbättring av jämställdhet på arbetsplatsen belyste de specifika problem och frågor som aktualiseras av kvinnors situationer i arbetsorganisationer. Studien visade bland an-

nat att det var nödvändigt med speciella strategier som särskilt betonade demokratiska processer och jämställdhet, för att kvinnor skulle kunna få samma tillgång som män till de sammanhang där avgörande samtal fördes i företagen (Drejhammar, 1998). En undersökning som bland annat studerade kvinnors upplevda psykosociala arbetsmiljö på mansdominerade arbetsplatser visade den destruktiva inverkan som en arbetsplatskultur med uttalad kvinnofientlighet har (Bergman, 1997). En kulturpsykologisk studie av kvinnliga arbetsledare i äldreomsorgen undersökte bland annat hur frågor om genus och typ av arbetsuppgifter samspelade med upplevelser av psykosocial och fysisk arbetsmiljö, samt psykosomatiska reaktioner och arbetstillfredsställelse. Studien granskade också lokala genuskonstruktioner som historiska och sociala processer (Westerberg, 2000). Kvinnliga chefers syn på sin livssituation, sin arbetssituation och sina karriärval belystes i en undersökning som kombinerade kvantitativa och kvalitativa forskningsmetoder. Studien visade stor variation mellan kvinnliga chefer i olika branscher och på olika chefsnivåer när det gällde både utgångsförutsättningar, framgångsfaktorer och problem. Den pekar därför på att "kvinnlig chef" lika lite som "kvinnligt ledarskap" är ett enhetligt fenomen (Muhonen, 1999).

Universiteten som arbetsorganisationer har på senare år belysts i några undersökningar där psykologiforskare med genusperspektiv har medverkat; bland annat Eliasson (1997) i Sverige, och Hasse, Henningsen och Søndergaard (2002) i Danmark. Båda undersökningarna har studerat de olika maktstrategier som tycks medverka till att traditionella mönster med övervikt av män i de övre delarna av universitetshierarkierna är svåra att förändra.

Arbetslivet och gränslanden till det övriga livet. Påverkan från feministisk forskning inom andra ämnen har bland

annat bidragit till att psykologisk genusforskning som inriktas på arbetslivet numera ofta sträcker sig över gränserna för betalt arbete och betald arbetstid. I tidigare arbetslivsforskning utan genusperspektiv var enbart det betalda arbetet i fokus. Arbetaren sågs som en könsneutral individ som i princip inte var belastad med andra krav på sin tid än arbetsplatsens. I sådan forskning kom kvinnor att framstå som anomalier, på grund av de krav och förväntningar från familjen som ställdes på dem, som inte ställdes på den ”vanlige” arbetaren.

Nutida genusforskning med inriktning på arbetsliv studerar ofta just de olika kraven, ansvaren och identiteterna i människors vardagsliv, balansen eller konflikterna mellan dem, samt på vilka sätt de är könspräglade. Bland annat studeras de psykologiska konsekvenserna av kvinnors situationer i spänningsfälten mellan betalt arbete, barnansvar samt förväntningar och krav från familjen, liksom kvinnors olika sätt att förstå och förhålla sig till de olika kraven och förväntningarna.²⁶ Undersökningar som anlägger kritiska genusperspektiv på sådana balansproblematiker finns rapporterade till exempel i Thomsson (1996) och Magnusson (1998). Frågeställningarna i de studierna går delvis in i dem i nästa kategori:

Föräldrskap i moderna jämställda samhällen. Genusforskare i psykologi studerar också de könsspecifika förutsättningar som det moderna arbetslivet och moderna jämställdhetsideologier skapar för föräldrskap. Även här har konflikter och balanserande mellan arbete och familj varit

26. En psykofysiologisk studie med ett sådant perspektiv fann t.ex. skillnader mellan kvinnliga och manliga chefers fysiologiska aktivering (”stressnivå”) efter avslutad arbetsdag: männen sänkte sina halter av stresshormoner när de kom hem, medan kvinnornas halter ökade (Frankenhaeuser m.fl., 1989).

i fokus, med inriktning på hur olika familjeroller konkurrerar. Hittills har särskilt mödrars situation studerats, som i undersökningar av Elvin-Nowak (2001a) och Elvin-Nowak & Thomsson (2001). Där studerades skuldkänslor hos mödrar, och mödrarnas sätt att förhålla sig till dominerande diskurser om moderskap i det svenska samhället. Senare har också förändringar i moderna fäders förhållningssätt till föräldraskap studerats; se Elvin-Nowak (2001b, c). Se också Haas, Hwang & Russell (2000) för en internationell jämförelse av modernt föräldraskap i relation till arbetslivet. På det här området är det flytande gränser mot frågeställningarna inom nästa forskningsområde:

Omsorgsfunktioner och könsförståelser i småbarnsfamiljer.

I norsk genusforskning i psykologi finns en tradition av så kallade livsformsintervjuer för att studera vardagslivet i familjer med små barn. Forskningen är inriktad på att kartlägga könspräglningen av det dagliga, löpande omsorgsarbetet i småbarnsfamiljer. Kartläggningarna görs med hjälp av detaljerade genomgångar dag för dag tillsammans med familjemedlemmarna (mödrar, fäder, barn) av de olika arbetsuppgifter som vardagslivet skapar. Tolkningarna av resultaten görs bland annat i ljuset av de könsspecifika innebörder som olika handlingar får, beroende på vem som utför dem. Två sådana undersökningar rapporteras i Haavind (1987) och Andenæs (1996). En studie i samma tradition, som granskar jämställdheten i familjer med funktionshämjade barn, visar att extra påfrestande omständigheter lätt rubbar till synes jämställda omsorgsarrangemang (Gulbrandsen, 2000).

I ett pågående komparativt nordiskt forskningsprojekt studeras danska, finska och svenska heterosexuella pars förhandlingar och samtal om könskonstruktioner och jämställdhet i vardagen, framför allt i relation till föräldraskap

och betalt arbete. Utgångspunkten för projektet är de nordiska ländernas jämställdhetsvänliga politik. Projektet studerar dels hur politiska budskap om jämställdhet omsätts i parens vardag, dels varje pars gemensamma identitetsprojekt som föräldrar, yrkesarbetande och kvinna respektive man (Magnusson, 2002b).

Utveckling, identitet och generationer. Nordiska genusforskare i psykologi och pedagogik har, från några olika utgångspunkter och med något olika specifika frågeställningar, studerat hur ”kön” produceras i unga människors utveckling, och hur könsförståelser har förändrats över generationer de senaste decennierna. Även här tar vissa forskare sin utgångspunkt i det jämställdhetsvänliga offentliga klimatet i de nordiska länderna och vad det har betytt när det gäller förändringar i kvinnors och mäns identiteter och rörelsefrihet. Allteftersom de traditionella könskonventionerna alltmer har kommit att betraktas som omoderna, har könsinnebörder blivit tillgängliga för omförhandlingar både på individuell och kulturell nivå. Det betyder att pojkar och flickor, kvinnor och män, samtidigt som de själva är i förändring, skapar sina personliga könade identiteter i sammanhang som är i ständig förändring. Till dessa förändringar bidrar idag också olika vetenskapliga diskurser, bland annat psykologi.

Ett exempel på sådan forskning är en svensk serie av undersökningar där unga kvinnors och mäns föräldraidentifikation och yrkesval har följts över flera decennier och bland annat relaterats till politiska förändringar i omvärlden (Bengtsson, 2001). En norsk studie följde kvinnor i tre generationer (dotter, mor, mormor). Kvinnorna intervjuades vid ett antal tillfällen, med fokus på hur förändringar i vad som upplevdes som de viktigaste problemen och utvecklingsuppgifterna var relaterade till samtidiga

samhällsförändringar (Bjerrum Nielsen & Rudberg, 2000). En studie av unga danska män och kvinnor diskuterar deras olika strategier för att skapa sig könade identiteter i relation till de könsspecifika koderna kring kropp, sexualitet och sexuell orientering (Søndergaard, 1996).

Kön och våld. I de nordiska länderna bedrivs sedan länge en hel del tvärvetenskaplig forskning när det gäller mäns våld mot kvinnor. Även genusforskare i psykologi har bidragit till den forskningen. En bred kunskapsöversikt över fältet, även med avseende på konsekvenser av våld för kvinnors hälsa, finns i Eliasson (2000). För forskning och resonemang om terapeutiska ansatser, se också Hydén (1999; 2001).

Etnicitet och kön. Genusforskning har under senare år i allt större utsträckning börjat inkorporera samspelet mellan genus och andra strukturerande principer, inte minst etnicitet och "ras". Särskilt i Storbritannien och USA har genusforskare i psykologi gjort viktiga insatser på de områdena (se t.ex. Bhavnani & Phoenix, 1994; Wilkinson & Kitzinger, 1996). I nordisk psykologi har den typen av forskning hittills inte varit så omfattande, men intresset har ökat på senare år. Till exempel har ett norskt kulturpsykologiskt forskningsprojekt följt pojkar och flickor i etniskt blandade områden genom några år i deras tidiga tonår, med särskild inriktning på könade och etnifierande processer i identitetsskapandet (Gulbrandsen, 2002; 2003). En serie svenska undersökningar har studerat invandrarkvinnors sociala och psykologiska situation, med betoning på generationsförändringar, hälsa samt kulturbetingad makt och underordning (Thomsson, 1998; 2001).

Moderna maskuliniteter. Som har framgått i den här skriften var genusforskning länge inriktad framför allt på kvinnor och kvinnors situationer och villkor, eftersom bris-

terna både i teori och empiriska kunskaper har upplevts som allvarligast där. Det dröjde dock inte lång tid efter den feministiska psykologins uppsving på 1970-talet, innan ett allt tydligare fokus på maskulinitet(er) som problem, snarare än norm, utvecklades. Den forskningen var starkt influerad av de feministiska psykologernas kritik av traditionell psykologi. Tidigare psykologiforskare hade haft normativa syften och ville komma fram till vad maskulinitet *egentligen* är för något, men nu började intresset riktas allt tydligare mot vilka *olika* typer av maskuliniteter som produceras i olika sammanhang, och vilka konsekvenser de får (Johansson, 2000; Wetherell & Edley, 1998; 1999).

Med ett traditionellt, essentialistiskt synsätt tolkas manligt kodade handlingar som *symtom* på maskulinitet, det vill säga att det är på grund av att män har maskulina egenskaper som de beter sig på maskulina sätt. En vanlig tolkning går ut på att pojkar, även om de inte föds med maskulina egenskaper, successivt kommer att ta till sig dem under socialisationen tills egenskaperna har blivit så stabila att de inte längre går att förändra. Reduktionistiska tolkningar, till exempel i viss biologisk psykologi, utgår ifrån att det är mäns genetiska och hormonella förutsättningar som gör dem särskilt benägna till maskulint kodade beteenden.

Nutida kritiska mansforskare menar att det finns mer användbara förståelser att hämta ur en teoretisk modell som ser maskulinitet varken som något män föds med eller formas till genom socialisation, utan något som män dagligen utför och presterar i samspel med andra. Forskarna utgår ofta från någon typ av performativ modell (se tidigare i skriften), där det är själva praktikerna som sådana som definierar maskulinitet, inte några inre psykiska föregångare i form av maskulina egenskaper. Därmed ses maskulinitet som en *konsekvens* av beteendena, inte en orsak till dem.

När män betar sig i enlighet med de normativa beteenden som gäller i en viss kultur, åstadkommer de därmed maskulinitet, och de blir samtidigt betraktade (av omgivningen och av sig själva) som maskulina.

Att de kommer att uppfattas som maskulina inombords, av sig själva och andra, istället för bara som personer som utför maskulina beteenden, beror enligt det här synsättet på de rådande kulturella och psykologiska förståelserna om att maskulinitet (och givetvis också femininitet) så att säga befinner sig inuti individen. Den dagliga övningen och uppbyggnaden av beteendena leder dessutom till att de blir så välbekanta och rutinmässiga att de blir automatiska och det bidrar ytterligare till att få dem att framstå som naturliga. De här performativa förståelserna av maskulinitet(er) har samma svagheter som andra performativa genusmodeller, framför allt risken för social determinism. Bland annat därför har på senare år vissa maskulinitetsforskare börjat försöka integrera performativa, diskursiva och psykoanalytiska genus- och subjektivitetsförståelser (se t.ex. Frosh, Phoenix & Pattman, 2002).

Några områden som studeras av maskulinitetsforskare idag är mäns våldsutövning mot kvinnor och mot män; frågor om mäns identiteter och subjektiviteter, manifesterade i mäns faderskap och känsloliv (Hwang m.fl., 2000); män i ”kvinnliga” yrken; kroppskultur och maskulinitet; pojkars och unga mäns utveckling av maskuliniteter i olika kulturella sammanhang (Frosh m.fl., 2002); samt män och maskuliniteter i arbetslivet.

Moderna sexualiteter. En kritik som har förts fram mot psykologisk forskning är att den ofta utesluter icke-heterosexuellt identifierade människors erfarenheter ur vanliga undersökningar och teorier om vardagliga erfarenheter (växa upp, gå i skolan, ha ett arbete, ha vänner och kär-

leksförhållanden, åldras, osv.). Därmed framställer sådan forskning, om än indirekt, icke-heterosexuella människor som om de bara vore ”sexuella”, det vill säga som om de inte också hade ”vanliga” liv (Halvorsen & Joner, 1999; Ohnstad, 2001; D’Augelli & Patterson, 2001).

Ur den kritiken har det vuxit ett tvärvetenskapligt forskningsfält som utgår från de könade positioner som en identitet som lesbisk, homosexuell eller queer skapar. Queer-begreppet är förhållandevis nytt och betecknar sexuella identiteter som inte låter sig fångas i de mer etablerade kategorierna heterosexuell, homosexuell eller lesbisk; till exempel transsexuella och ”transgender”. Queer betecknar dessutom ett fält av forskning och teori som utifrån icke-dualistiska könade positioner ställer nya frågor om sexualitet, kön och genus. Queer-teoretiker och lesbiskt och homosexuellt identifierade forskare som ofta tar utgångspunkt i feministisk teori, bidrar idag med kunskap inte bara när det gäller sexualitet, eller icke-heterosexuella människors psykologi, utan också om förutsättningarna för heterosexuellt identifierade människors psykologi (Fausto-Sterling, 2000; Kitzinger & Coyle, 2002; Rosenberg, 2002).

Forskningsunderlaget för en skrift som den här skulle säkerligen ha sett annorlunda ut om genusforskare i psykologi hade haft djupare kunskaper om forskningsområdet sexualiteter och sexuell orientering och integrerat dem i sitt teoretiska underlag. Sådana perspektiv tvingar till ett om-tänkande av etablerade teorier, feministiska såväl som andra psykologiska teorier, till exempel om psykologisk utveckling, och därmed också psykologiska tillämpningar. Och det i sin tur innebär något mer än att bara ”lägga till” lesbiskas, homosexuellas, bisexuellas och queer-identifierades erfarenheter till existerande teori och forskning. Kanske tvingar det forskare att förstå heterosexualitet, precis som

heterosexism, som ett sätt att hantera en hotad könsidentitet – ännu ett sätt att ”göra kön” (Kitzinger, 2001).

Genusforskning som teorikritik

Många av de genusforskare som bedriver teorikritik framstår snarare som forskare om psykologi än som forskare i psykologi. De granskar framför allt ämnets grundantaganden och forskningspraktiker, och ser på hur de samspelar med psykologins samhällsroller och psykologyrkets framväxt. Forskarna har ofta inspirerats av feministisk teori, vetenskapssociologi,²⁷ anglosaxisk kritisk psykologi,²⁸ poststrukturalistisk teori,²⁹ queerteori (se ovan) eller socio-kulturell psykologi.³⁰

De här forskarna studerar hur psykologiforskare och andra med hjälp av text och andra framställningsmetoder skapar vissa typer av psykologiska förståelser, och hur dessa förståelser samspelar med andra samhällsaktörers intressen. De ser kritiskt på andra forskares ("traditionella" såväl som genusforskare) könsförståelser och studerar teoretiska och praktiska konsekvenser av dem. De diskuterar dessutom hur olika psykologiska könsförståelser gör det lättare eller svårare att integrera genusperspektiv i ämnet. Särskilt kritiska är många mot de traditionella sätten att skapa teori om psykologiska subjekt, eftersom de genomgående tycks leda till förståelser av kön som skillnad, som för tillbaka resonemang och tolkningar till individualistiska föreställningar om autonoma subjekt.

Teorikritikerna uppmanar oss att tänka i nya teoretiska banor och överge språkbruk som naturaliserar kön som ett bipolärt, symmetriskt och stabilt fenomen. Istället ska vi

27. Richards, 1996; Rose, 1989/1999.

28. Burman, 1998; Fox & Prilleltensky, 1997.

29. Hare-Mustin & Marecek, 1988; Gavey, 1989.

30. Haavind, 2000.

teoretisera kön som historiskt, relationellt och kontextberoende i alla sina yttringar (yttre såväl som inre, subjektiva). Men samtidigt måste teorierna känsligare än hittills artikulera relationerna mellan subjektivitet/identitet och kön, och mellan subjektivitet, kön och makt (Morawski, 1994; se också Frosh, Phoenix & Pattman, 2002; Gavey, 2002; Magnusson, 2002a; Søndergaard, 2002).

De teorikritiska genusforskarnas budskap är att genusforskning i psykologi har potential att utvidga och kanske spränga gränserna för vad vi i vanliga fall menar med psykologi – och att både psykologin, psykologerna och deras forsknings- och behandlingsobjekt skulle tjäna på det.

Referenser

- Andenæs, Agnes (1996) *Forældre og barn i forandring*. Universitet i Trondheim. Doktorsavhandling.
- Bengtsson, Margot (2001) *Tid, rum, kön och identitet. Om föräldraidentifikationens omvandlingar 1959–1993*. Lund: Studentlitteratur.
- Benjamin, Jessica (1995) Sameness and difference: Toward an 'over-inclusive' theory of gender development. I: Elliott, Anthony & Frosh, Stephen (red.) *Psychoanalysis in contexts: Paths between theory and modern culture*. London: Routledge.
- Benjamin, Jessica (1996) In defense of gender ambiguity. *Gender and Psychoanalysis*. Vol. 1: s. 27–43.
- Bergman, Bodil (1997) *Women among men: gender-related stress and health hazards affecting women working in a male-dominated industry*. Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen. Doktorsavhandling.
- Bhavnani, Kum-Kum & Phoenix, Ann (red.) (1994) Shifting identities, shifting racisms. Special issue of *Feminism & Psychology*. Vol. 4 (1): s. 5–208.
- Bjerrum Nielsen, Harriet (1994) Den magiske blokk – om kjønn og identitetsarbeid. *Psyke & Logos*, Vol. 15: s. 30–46.
- Bjerrum Nielsen, Harriet (1999) 'De indre fiender' – kjønn som psykologisk struktur. *Kvinneforskning*, Nr. 1/99: s. 52–63.
- Bjerrum Nielsen, Harriet & Rudberg, Monica (2000) Gender, love and education in three generations. *European Journal of Women's Studies*, Vol. 7: s. 423–453.

- Broverman, Inge K. m.fl. (1970) Sex-role stereotypes and clinical judgments of mental health. *Journal of consulting and clinical psychology*, Vol. 34: s. 1–7.
- Burman, Erica (red.) (1998) *Deconstructing feminist psychology*. London: Sage Publ.
- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble: Feminism and the subversion of identity*. London: Routledge.
- Chesler, Phyllis (1972) *Women and madness*. New York: Doubleday & Co.
- Chodorow, Nancy (1978) *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the socialization of gender*. Berkeley: University of California press. (På svenska 1988 med titeln *Femininum - maskulinum: modersfunktion och könssociologi*. Stockholm: Natur och kultur.)
- Chodorow, Nancy (1999) *The power of feelings: Personal meaning in psychoanalysis, gender, and culture*. New Haven: Yale University Press.
- Crafoord, Karin; Grebo, Ulla & Stövegård, Helena (red.) (1987) *Det kvinnliga perspektivet. Nya tankegångar om kvinnor och män inom psykologi och psykoterapi*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsovård, Sfph:s monografiserie nr. 26.
- D'Augelli, Anthony & Patterson, Charlotte (red.) (2001) *Lesbian, gay, and bisexual identities and youth: Psychological perspectives*. Oxford: Oxford university press.
- Drejhammar, Inga-Britt (1998) *Organisationsutveckling och jämställdhet: en studie i tre företag*. Lunds universitet, Institutionen för psykologi. Doktorsavhandling.

Eliasson, Mona (1997) Makt och kön i akademien. I : Kvinnor i akademien: nordisk konferens om kvinnors och mäns villkor inom naturvetenskaplig, teknisk och medicinsk forskning. Göteborgs universitet, 20–22 augusti 1997.

Eliasson, Mona (2000) *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*. Stockholm: Natur och kultur.

Elvin-Nowak, Ylva (2001a) *I sällskap med skulden. Om den moderna mammans vardag*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Elvin-Nowak, Ylva (2001b) Kvinnligt, manligt, barnsligt: kön, kärlek och föräldraskap i tjugohundratalets Sverige. I: Franck, Olof (red.). *Årsbok. Föreningen Lärare i religionskunskap*, s. 54–62

Elvin-Nowak, Ylva (2001c) Mamma, pappa, skuld. *BANG* Nr. 4, 2001: s. 32–34.

Elvin-Nowak, Ylva & Thomsson, Helene (2001) Motherhood as idea and practice: A discursive understanding of employed mothers in Sweden. *Gender & Society*, Vol. 15: s. 407–428.

Fausto-Sterling, Anne (2000) *Sexing the Body; Gender politics and the construction of sexuality*. New York: Basic books.

Frankenhaeuser, Marianne m.fl. (1989) Stress on and off the job as related to sex and occupational status in white-collar workers. *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 10: s. 321–346.

Fox, Dennis, & Prilleltensky, Isaac (red.) (1997) *Critical Psychology: An introduction*. London: Sage Publications.

- Frithiof, Patricia Klein (1984) Kvinnor och psykoterapi. *Psykisk hälsa*, Vol. 1/84: s. 12–22.
- Frosh, Stephen; Phoenix, Ann & Pattman, Rob (2002) *Young masculinities. Understanding boys in contemporary society*. Basingstoke: Palgrave.
- Gavey, Nicola (1989) Feminist poststructuralism and discourse analysis: Contributions to feminist psychology. *Psychology of Women Quarterly*, Vol. 13: s. 459–475.
- Gavey, Nicola (2002) To and beyond the discursive constitution of subjectivity. *Feminism & Psychology*. Vol. 12 (4): s. 432–438.
- Gilligan, Carol (1982) *In a Different Voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gulbrandsen, Liv Mette (2000) Likestilling? Utvikling, omsorg og forsørgelse i familier med et funksjonshemmet barn. I: T.I. Romøren (red.) *Usynlighetskappen-levekår for funksjonshemmede*. Oslo: Akribe forlag.
- Gulbrandsen, Liv Mette (2002) Storbyjenter. I: I.K. Thorsen & R. Toverud (red.) *Kulturpsykologi. Bevegelser i livsløp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gulbrandsen, Liv Mette (2003, under publicering) Peer relations as arenas for gender constructions among young teenagers. *Pedagogy, Culture and Society*, Vol. 11.
- Haas, Linda; Hwang, Philip & Russell, Graeme (red.) (2000) *Organizational change & gender equity: international perspectives on fathers and mothers at the workplace*. Thousand Oaks, Calif.: SAGE

Haavind, Hanne (1973) Myten om den gode mor. I: Haavind, Hanne m.fl. *Myten om den gode mor*. Oslo: Pax forlag, s. 35–98.

Haavind, Hanne (1987) *Liten og stor: mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Oslo: Scandinavian University Press.

Haavind, Hanne (2000) Analytiske retningslinjer ved empiriske studier av kjønnede betydninger. I: Hanne Haavind (red.) *Kön och tolkning. Metodiska möjligheter i kvalitativ forskning*. Stockholm: Natur och Kultur, s. 155–220.

Halvorsen, Margrethe Seeger & Joner, Andreas (1999) Barn i lesbiske parforhold. Psykologiske implikasjoner. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, Vol. 36 (5): s. 514–523.

Hare-Mustin, Rachel T. & Marecek, Jeanne (1988) The meaning of difference: Gender theory, postmodernism, and psychology. *American Psychologist*, Vol. 43 (6): s. 455–464.

Hasse, Cathrine, Henningsen, Inge & Søndergaard, Dorte Marie (2002) Køn og magt i academia. I: Borchorst, Anette (red.) *Kønsmagt under forandring*. København: Hans Reitzels forlag.

Henriques, Julian m.fl. (1984/1998) *Changing the subject: psychology, social regulation and subjectivity*. London: Routledge.

Hollway, Wendy (1991) The psychologization of feminism or the feminization of psychology? *Feminism & Psychology*, Vol. 1: s. 29–38.

Horney, Karen (1995) *Kvinnans psykologi*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Hwang, Philip (red.) (2000) *Faderskap i tid och rum*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Hydén, Margareta (1999) *Mäns ansvar & kvinnors motstånd: fem teser om mäns våld mot kvinnor i nära relationer*. *Socionomen*. Vol. 6, s. 27–36.
- Hydén, Margareta (2001) *Misshandlade kvinnors uppbrott: en motståndsprocess*. I : M. Åkerström & I. Sahlin, *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Thomas (2000) *Det första könet? Mansforskning som reflexiv praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Kessler, Susanne & McKenna, Wendy (1978) *Gender: An ethnomethodological approach*. New York: Wiley.
- Kitzinger, Celia (1987) *The social construction of lesbianism*. London: Sage.
- Kitzinger, Celia (2001) *Sexualities*. I: Rhoda K. Unger (red.) *Handbook of the psychology of women and gender*. New York: John Wiley & Sons Ltd.
- Kitzinger, Celia & Coyle, Adrian (2002) *Introducing lesbian and gay psychology*. I: Coyle, Adrian & Kitzinger, Celia (red.) *Lesbian and gay psychology: New perspectives*. Oxford: BPS Blackwell.
- Maccoby, Eleanor & Jacklin, Carol Nagy (1974) *The psychology of sex differences*. Stanford: Stanford University Press.
- Magnusson, Eva (1998) *Vardagens könsinnebörder under förhandling – om arbete, familj och produktion av kvinnlighet*. Umeå universitet, Institutionen för psykologi. Doktorsavhandling.

Magnusson, Eva (2002a) Psykologi och kön/genus – en förälskelse med förhinder? I: Thurén, Britt-Marie (red.) *Genusvägar. En antologi om genusforskning*. Stockholm: Liber.

Magnusson, Eva (2002b) *Politiken i familjen: nordiska kvinnor och män förhandlar om vad jämställdheten ska betyda – eller – när nordisk ojämställdhet blir individualpsykologi*. Föredrag vid den nordiska forskningskonferensen Subjekt, politik och könskonstruktion: det jämställda Norden som framtidsverkstad. Stockholm, 28 feb–1 mars 2002.

Magnusson, Eva (2003) *Psykologi och kön – från könsskillnader till genusperspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.

Marecek, Jeanne (1995) Feminism and psychology: Can this relationship be saved? I: Stanton, Domna C. & Abigail J. Stewart (red.) *Feminisms in the Academy*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Morawski, Jill (1994) *Practicing feminisms, reconstructing psychology. Notes on a liminal science*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Ohnstad, Anbjørg (2001) Psykologiens fortellinger om lesbiske og kvinners egne fortellinger. I: Eikvam, Turid, Brantseter, Marianne; Åmas, Knut Olav; Kjær, Reidar (red.) *Norsk homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Pleck, Joseph H. (1984) The theory of male sex role identity: Its rise and fall, 1936 to the present. I: Lewin, Miriam (red.) *In the shadow of the past: Psychology portrays the sexes. A social and intellectual history*. New York: Columbia University Press, s. 205–225.

- Richards, Graham (1996) *Putting psychology in its place. An introduction from a critical historical perspective*. London: Routledge.
- Rose, Nikolas (1989/1999) *Governing The Soul: The shaping of the private self*. London: Free Association Books.
- Rosenberg, Rosalind (1982) *Beyond separate spheres: intellectual roots of modern feminism*. New Haven: Yale University Press.
- Rosenberg, Tiina (2002) *Queer-feministisk agenda*. Stockholm: Atlantis.
- Sampson, Edward (1993) *Celebrating the Other: A Dialogic Account of Human Nature*. Boulder, CO: Westview Press.
- Segal, Lynne (1999) Cautionary tales: Between Freud and feminism. *Constellations*, Vol. 6: s. 61–79.
- Søndergaard, Dorte Marie (1996) *Tegnet på kroppen. Køn: koder og konstruktioner blandt unge voksne i akademien*. København: Museum Tusulanums forlag.
- Søndergaard, Dorte Marie (2002) Theorizing subjectivity: Contesting the monopoly of psychoanalysis. *Feminism & Psychology*. Vol. 12 (4): s. 445–454.
- Thomsson, Heléne (1996) *Women's Opportunities for Well-Being: Studies of women's work, leisure and health-related behaviour patterns*. Stockholms universitet, Psykologiska institutionen. Doktorsavhandling.
- Thomsson, Heléne (1998) *En fråga om underordning. En analys av möjligheter till välbefinnande hos kvinnor med utländsk bakgrund*. Stockholms universitet: Psykologiska institutionen. Rapport nr 102.

Thomsson, Heléne (2001) Vi vita, västerländska, heterosexuella medelklasskvinnor. *NIKK Magasin*, Nr 1/2001: s. 32–34.

Weisstein, Naomi (1968/1993) Psychology constructs the female. I: Gornick, Vivian & Moran, Barbara (red.) *Woman in Sexist Society: Studies in Power and Powerlessness*. New York: Basic Books, s. 207–224. Nytryckt i: *Feminism & Psychology*, 1993, Vol. 3(2), s. 195–210.

West, Candace & Zimmerman, Don (1987) Doing Gender. *Gender & Society*, Vol. 1(2): s. 125–151.

Westerberg, Kristina (2000) *The important activity: work, tools and tensions of municipal middle managers in elder care*. Umeå universitet, Inst. för tillämpad psykologi. Doktorsavhandling.

Wetherell, Margaret & Edley, Nigel (1998) Gender practices: steps in the analysis of men and masculinities. I: Henwood, Karen, Griffin, Christine & Phoenix, Ann (red.) *Standpoints and differences: essays in the practice of feminist psychology*. London: Sage, s. 156–173.

Wetherell, Margaret & Edley, Nigel (1999) Negotiating hegemonic masculinity: imaginary positions and psycho-discursive practices. *Feminism & Psychology*, Vol. 9: s. 335–356.

Wilkinson, Sue & Kitzinger, Celia (red.) (1996) *Representing the Other. A "Feminism & Psychology" reader*. London: Sage.

Tidigare utgivet i samma serie

Genusforskning inom juridiken

av fil. dr Eva-Maria Svensson

Genusforskning inom arkeologin

av fil. dr Elisabeth Arwill Nordbladh

Genusforskning inom teknikvetenskapen

av professor Lena Trojer

Genusforskning inom socialantropologin

av professor Britt-Marie Thurén

Genusforskning inom kulturgeografin

av professor Gunnel Forsberg

För innehållet i skrifterna svarar de enskilda författarna.